

Воят Людмила Іванівна,
*старший науковий співробітник
наукової лабораторії з проблем
кадрового забезпечення діяльності
органів внутрішніх справ
Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук*

КОРЕКЦІЯ ВНУТРІШНЬООСОБИСТІСНОЇ БОРОТЬБИ ДВОХ «Я»

У зв'язку із збільшенням кількості тяжких замаскованих злочинів, об'єднанням злочинців в організовані групи і спільноти, підвищенням рівня їх озброєності й технічної оснащеності, сьогодення об'єктивно вимагає адекватних заходів з боку правоохоронних органів.

Одним із пріоритетних напрямів упровадження у вітчизняну практику боротьби з небезпечними проявами злочинності, стабілізації оперативної обстановки загалом нових, ефективних засобів, методів, форм їх виявлення та розкриття стало комплексне використання досягнень прикладної психології в поєднанні з технічними пристроями. Це стосується, зокрема, упровадження в практику роботи правоохоронних органів України дослідження із застосуванням поліграфа, яке 27 липня 2015 р. Міністерство юстиції України визнало методом, що може бути використаний при виробництві судових експертиз та експертних досліджень. Опитування із застосуванням комп'ютерного поліграфа можуть проводитися з метою отримання орієнтовною інформації у кримінальних, цивільних, адміністративних, господарських та інших справах, а так само за запитами заінтересованих фізичних чи юридичних осіб.

Сьогодні спостерігається тенденція до збільшення практики застосування опитувань з використанням поліграфа в провідних країнах світу: США, Франції, Італії, Німеччині. Військова розвідка, поліція, міністерство оборони, ФБР, ЦРУ застосовують цю методику так само як і промислові підприємства, банки, торгові фірми. За даними Американської асоціації операторів поліграфа, нині поліграф використовують

понад 60 держав. Водночас використання поліграфа залишається науковою, моральною та практичною проблемою.

Одним з аспектів «проблеми поліграфа» є ототожнення понять «поліграф» і «детектор брехні». Психофізіологи рідко вживають термін «детектор брехні», оскільки такі поняття, як «брехня» - «правда», «добро» - «зло» є категоріями філософського порядку, а поліграф не читає думки і не виявляє брехню, а лише реєструє фізіологічну активність та зміни її параметрів. Він виявляє не брехню, а тільки збудження, яке з певною часткою ймовірності може свідчити про брехню. За фізіологічними реакціями не можна точно встановити природу викликаних процесів (позитивна чи негативна емоція, брехня, переляк, біль, будь-які асоціації тощо).

Перевірка на поліграфі передбачає контроль десятків фізіологічних і психологічних процесів, що відбуваються в організмі людини. На поліграфі повинен працювати не просто оператор, а фахівець, який з величезного масиву інформації зможе правильно виділити реакції організму, що свідчать про надання неправдивої інформації або приховування відомої інформації. У кожної людини є свій особистий внутрішній світ, який він прагне захистити від чужого втручання, є особисті мотиви, інтереси і таємні бажання, тобто прихована інформація. Яка психологія брехні (причини правопорушень) з психологічної точки зору та як фахівцю виявити приховану інформацію в ході проведення опитування з використанням поліграфа?

Як правило, у буденному житті в кожному з нас одночасно співіснують два «Я»: Я - реальний і Я - ідеальний.

Терміном «Я - ідеальний» визначають ті психологічні установки, які загальноприйняті в соціумі (суспільстві, навколишньому світі). Усім нам з раннього дитинства щеплені і достеменно відомі ці постулати суспільної моралі, моральності, цінностей і правил. Кожен з нас добре розуміє, що від нас хоче оточення: якими нас хочуть бачити, які очікують від нас дії, який у нас має бути спосіб думок. Терміном «Я - реальний» визначають наші справжні психологічні установки, частина з яких притаманна нам навіть усупереч усім доступним нормам суспільної або релігійної моралі. Так, ми щодня і неодноразово говоримо неправду, хоча усвідомлюємо, що це погано. Психологія брехні в тому, що ми, щоб виправдати самих себе,

завжди знаходимо переконливі пояснення власним непристойним вчинкам. Кінцева мета всіх самовиправдань - затвердити собі на думці, що «Я - хороший», хоча мене й не розуміють.

Водночас, незважаючи на різну персональну специфіку, у нас завжди і часто уживаються два «Я»: Я - ідеальний і Я - реальний. Суспільні цінності закріплені в законодавчих положеннях, релігійні постулати зафіксовані в священних писаннях, в яких детально розписані всілякі покарання. Незважаючи на це, переважна більшість з нас впевнена, що декларовані цінності в суспільстві й особиста зацікавленість, як правило, перебувають у постійній суперечності. Прикладів тому на всіх етапах історії і сьогодні безліч у всіх шаблях державної ієрархії. Назви цим явищам, з психологічної точки зору, у всіх мовах визначені: «лицемірство», «лукавство», «користь» та ін. У підлітковому і юнацькому віці у людини відбувається трансформація первинних психологічних установок, імплантованих у дитинстві. Особистий життєвий досвід, найближче соціальне оточення спливають на наше «Я» - ідеальне. І, як свідчать статистичні дослідження, більше 70 % повнолітніх людей мають підсвідому схильність до вчинення протиправних діянь. Тому одним з найпоширеніших спонукальних мотивів людини у скоєнні протизаконних дій є самопереконання «Я» - ідеального наступного роду: «усі говорять одне, а роблять інше», «я такий, як усі», «я вчино, як усі», «якщо не я, то хтось інший» і т.п.

З наукової точки зору, брехня - один з природних способів психологічного захисту, властивих людині. Людина, як правило, усвідомлено приймає рішення, наслідком якого є брехня. З моральної точки зору, брехня - це «погано», правда - це «добре». І, незважаючи на всі соціальні осуди, ми щодня використовуємо брехню в буденному житті. Людина, коли бреше, підсвідомо відчуває психологічний дискомфорт: конфлікт двох «Я» - ідеального і «Я» - реального. Тому емоційний еквівалент, супутній брехні, як правило, негативний. Якщо поділити умовно всі протиправні діяння на дві категорії: спонтанні й усвідомлені, то спонтанні протиправні діяння, як правило, є необдуманими, які відбуваються без попереднього планування, у стані емоційного афекту. І навіть такі діяння люди неодмінно виправдовують, приміром, «біс його знає»,

«чорт пошутав». Усвідомлені протиправні діяння - категорія найбільш характерна і часто вживається. Їх реалізація - наслідок кропіткої попередньої роботи: вихідним пунктом є мотивація, виражена у високому ступені індивідуальної потреби (тяжкі вплив «Я» - реального).

Моральний аспект протизаконності й міри покарання нівелюється детальним самовиправданням (нейтралізація протесту «Я» - ідеального). Правовий аспект протизаконності та міри покарання нівелюється ретельним плануванням (тяжкі вплив «Я» - реального). Отже, реалізація будь-якого усвідомленого протиправного діяння можлива тільки за умови нейтралізації протесту «Я» - ідеального. Успішність будь-якого усвідомленого протиправного діяння залежить від якості нейтралізації протесту «Я» - ідеального. У даному контексті доречно було б розглянути такі поняття, як «докори сумління» і «почуття провини». Докори сумління або почуття провини можуть виникнути лише в тому разі, якщо під час підготовки до протиправного діяння «Я» - реальним був недостатньо або неякісно нейтралізований протест «Я» - ідеального. У випадку, коли для людини, унаслідок її переконань, совість - це не тільки формальне знання соціальних норм, а й притаманна людині особиста потреба слідувати цим нормам, вчиненню протиправного діяння передують психологічна самопідготовка, метою якої є переконання самого себе за принципом «мене життя змусило».

Завдання нейтралізації «мук совісті» значною мірою допомагає вирішити соціальне оточення, в якому протиправне діяння - це «норма життя». Самовиправдання «Я» - реального допомагає психологічна установка «Я такий, як усі». Якщо людина неодноразово (безкарно) здійснювала протиправні діяння і «солідарність» соціального оточення того потурала, то досвід у різнобарвності варіантів з нейтралізації власного «Я» - ідеального опрацьований нею досконало. У такої категорії осіб докори сумління і почуття провини усвідомлено «атрофовані» і воляння до цих категорій моралі часто безрезультатні.

Отже, будь-якому протиправному діянню передують корекція внутрішньо особистісної боротьби двох «Я». Одним з ключових завдань фахівця з виявлення прихованої інформації під час проведення опитування з використанням поліграфа є активація в психіці обстежуваного психологічних установок

«Я» - ідеального, передусім, сформованих у дитячому віці. Тільки використовуючи методику потенціювання підсвідомого реагування на запропоновані стимули, експерт-поліграфолог може досягти якісного розбалансування психологічних установок обстежуваного, що сприятиме більш достовірному рівню психофізіологічного реагування на значущі питання.

*Котляр Юрій Валерійович,
старший науковий співробітник
лабораторії психологічного
забезпечення діяльності ОВС
Державного науково-дослідного
інституту МВС України*

ВИКОРИСТАННЯ ПОЛОЖЕНЬ ІНТЕГРАТИВНОЇ ПСИХОФІЗІОЛОГІЇ В ПОЛІГРАФНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

У стрімкому сьогоденні актуальність залучення наукових знань у галузі психофізіологічних досліджень із використанням поліграфа зростає в геометричній прогресії, а використання досягнень інтегративної психофізіології дає змогу покращити рівень сучасної методології та надійності поліграфних досліджень.

За останні 20 років у США, Франції, Японії, Швеції, Польщі, Росії отримано значні обсяги емпіричного матеріалу з нейробіології, психофізіології, нейрофізіології, результати аналізу якого вказують на необхідність кардинального перегляду класичних уявлень про організацію, побудову й управління діяльністю та поведінкою людини.

Уявлення про те, що з розвитком ЦНС неминуче ускладнюється поведінка, не знаходить однозначного підтвердження. На пояснення природи й особливостей функціонування психічного образу претендує сьогодні новий напрям, умовно названий нами «інтегративною психофізіологією».

Базовим положенням інтегративної психофізіології є уявлення про те, що в кожному окремому русі, дії, діяльності, поведінці, вчинку беруть участь різні рівні організації, побудови та управління діяльністю, внесок кожного із яких різновеликий і